

СВІТ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Ім'я Василя Сухомлинського, українського педагога, учителя, директора школи, публіциста, філософа, нині часто згадуване й у освітянських колах, і більш поширене серед громадськості. І це не дивно – адже цього року відзначається 100-річчя від дня народження педагога не лише в Україні, а й далеко за її межами. Це гарна нагода, гарний привід ще раз звернутися до доробку Василя Олександровича, взяти в руки книжку його творів, щоб пригадати вже призабуте або ж відкрити для себе щось нове.

Аналізуючи велику творчу спадщину педагога, запитаємо себе – що є нині найбільш затребуваним, найбільш актуальним із усього того, що він нам залишив. І без вагань відповімо – звичайно ж, його художня спадщина, тобто казки, оповідання, притчі, новели, етюди, бувальщини, есе. Вони мають різноманітний зміст, але і спільні характеристики – стислі за обсягом, виважені, лаконічні, наближені до дитячого світосприйняття і, звичайно, розвивальні або ж виховні за спрямуванням. У цих маленьких творах зрозумілою мовою і за допомогою доступного дитині понятійного апарату розкриваються складні поняття, що, власне, і формують людську особистість: добро, зло, народження і смерть, любов, гідність, совість тощо. Герої сюжетів поміщені у знайомі дітям обставини їхнього повсякденного життя: навколишня природа, ліс, поле, річка; домівка та родина; шкільне життя, стосунки з вчителями та однолітками.

Як зазначав відомий український письменник Дмитро Чередниченко у передньому слові до збірки «Чиста криниця» (1993), «якби він не написав жодного літературного твору, а тільки мудрі свої педагогічні праці, все одно залишився б письменником. Якби не написав жодної наукової праці, все одно залишився б великим педагогом. А він, на наше щастя, був: великим педагогом, і великим письменником» [1].

Але шлях до такого визнання був нешвидким і далеко непростим. Уже визнаним педагогом з інноваційними підходами до організації навчально-виховного процесу, серед яких «Школа під Голубим небом», «Школа радості», «Уроки мислення», «подорожі» в оточуючій дитину світ і багато інших знахідок, Сухомлинський захоплюється і вдається до художньо-образного розв'язання усієї сукупності питань та проблем, які стоять і перед педагогами, і перед батьками, і перед вихователями. Він вважав, що виховання, навчання, емоційний розвиток через художньо-образне мислення і мовлення є одним із найефективніших шляхів формування особистості.

Василь Олександрович зазначав: «Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів, прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови» [2].

Раніше за Сухомлинського цей шлях відшукали і пішли ним Костянтин Ушинський, Лев Толстой, Януш Корчак. Як бачимо, таких педагогів, які вибрали художньо-образний метод висвітлення загальнопедагогічних питань, особливо морально-етичного спрямування, було небагато.

Але навіть серед них Сухомлинський вирізняється своєю чіткою позицією, глибиною, ліричністю, тонким почуттям гумору, українською ментальністю.

Отже, сьогодні загальновідомо, що павлівський педагог написав більш ніж 1500 художніх творів. Можна з упевненістю сказати, що майже все, що він створив у цій царині, вже опубліковано. Це важко стверджувати стовідсотково, тому що видавці, а особливо редактори дитячих і педагогічних журналів та газет, які першими публікували казки Сухомлинського, почасти змінювали назву твору, давали ту, яка подобалась їм відповідно до власних смаків. А оскільки художні твори В. Сухомлинського почали з'являтися лише після того, як

учений пішов із життя, він не міг заперечити або ж підтримати зміну назви.

Незважаючи на те, що художні мініатюри з самого початку стали новим подихом у навчальній і виховній роботі школи, Василь Олександрович побачив опублікованими лише три добірки оповідань у московському журналі «Дошкольное воспитание» [3].

Звичайно, маючи досить великий художньо-етичний доробок, Сухомлинський широко застосовував його в практиці роботи Павлиської школи, зокрема в методиці передшкільного і початкового навчання. До прикладу, у першому розділі його головної праці «Серце віддаю дітям» – «Школа радості», знаходимо такі поетичні назви, як «Школа просто неба», «Наш куточок мрій», «Ми слухаємо музику природи». Другий розділ – «Роки дитинства» – містить статті про природу «Триста сторінок «Книги природи», роль казки «Кімната казки» та «Продовження казки – наш «Острів див» тощо [4]. Ці розділи насичені художніми образами, що використовуються педагогом для пробудження думки дитини, її уяви, емоцій, для розвитку мовлення, художньо-ціннісного пізнання світу, в якому вона робить перші кроки.

З плином часу, а особливо останні 15 років, художні твори стали візитівкою педагога і нині його прізвище більше асоціюється з казками та оповіданнями, ніж з суто педагогічними працями вченого.

Характерною особливістю є широке і різноманітне застосування художнього доробку в навчально-виховному процесі як школи, так і дошкільних закладів. І якщо подивитися на сучасне інформаційне поле крізь призму художньої спадщини Сухомлинського, то можна виділити такі складові:

- аналіз і вивчення науковцями;
- творче впровадження у практику дошкілля;
- використання у початковій школі, особливо на уроках читання;
- застосування матеріалу казок у мистецькій освіті (малюнки, вистави, інсценізації з музичним супроводом);
- використання у роботі шкільних, дитячих та спеціалізованих бібліотек;

- часткове застосування матеріалу художньої спадщини у підготовці майбутніх вихователів-дошкільників, учителів початкової школи, фахівців з мистецьких дисциплін, філологів, педагогів-організаторів тощо;
- вільне застосування.

Коротко зупинимося на кожному з цих інформаційних напрямів. Серед науковців, які звернулися до аналізу художньої спадщини педагога, перш за все слід назвати О.В. Сухомлинську, яка опікувалася не лише виданням оповідань і казок свого батька в Україні та за її межами, а й однією з перших здійснила намір класифікувати і систематизувати великий доробок педагога. Вперше така спроба відбулася у виданні «В.А. Сухомлинский. Хрестоматия по этике» (1990), де матеріал поділено на шість розділів відповідно до тематичної спрямованості [5]. Наступну класифікаційну роботу вчена здійснила у нещодавно виданій книзі «Василь Сухомлинський. Я розповім вам казку... Філософія для дітей» (2017), в якій казки розподіляються на шість розділів, кожен з яких має свою провідну тему, винесену в заголовок, взятий із посібника «Як виховати справжню людину» [6].

І якщо у цих хрестоматіях у своєму класифікаційному підході дослідниця спирається на міркування Василя Олександровича, то у статті, присвяченій цим питанням, вона пропонує інший, культурологічний підхід, вважаючи, що «саме через художні образи автор розкриває культурну цінність життя, різні аспекти, ситуації моралі, звичаїв, віри, мистецтва, природи в їх опредмечуваному, конкретному, художньо-естетичному, емоційному вимірі» [7].

Вона поділяє їх на такі форми долучення дитини до культури: народна культура; природа як частина культури; шкільна культура; сім'я як осередок культури; гендерна культура і стверджує, що долучаючи дітей «до таких культурних цінностей, Сухомлинський має на меті формування культури бажань і культури почуттів, які і є ядром культури людини» [8].

До педагогічного аналізу художньої спадщини Василя Сухомлинського звернулася і Л.Л. Хоружа, фахівець з педагогічної

етики, яка через зміст «Хрестоматії з етики» виокремила і схарактеризувала етичні доміанти виховання особистості. Серед іншого вона виділила структурно-логічні особливості текстів творів, що входять до «Хрестоматії», їхні етичні принципи, спрямовані на виховання особистості, які, у свою чергу, розглядаються як моральні постулати, правила [9].

Наступна складова присутності й розгортання казок Сухомлинського в інформаційному просторі – це дошкільна освіта як важливе соціально-педагогічне явище сучасного життя, яке набуває все більш помітного значення. Як зазначалося на початку статті, саме в журналі «Дошкольное воспитание» вперше були надруковані добірки його оповідань. Так починалося поширення у дошкільних закладах художньої спадщини педагога.

Саме у дошкіллі широко використовуються збірки художніх мініатюр Сухомлинського: «Чиста криниця» (1993), «Вічна тополя» (2002), «Вогнегривий коник» (2008, 2016), «Квітка сонця» (2009), «Всі добрі люди — одна сім'я» (2009) та ін.

Відштовхуючись від змісту художніх творів, розміщених у цих збірках, педагоги-дошкільники вибудовують різноспрямовану освітньо-виховну діяльність своїх дошкільних закладів.

До сфери їх вивчення, застосування входять уроки в «школі радості», слухання «музики природи», проведення уроків мислення, споглядання і спостереження, пробудження думки, розказування і читання оповідань та казок, бесіди з дітьми про прослухане і прочитане, фізичне загартування, життя у гармонії з природою і людьми та багато іншого.

Нині багато дошкільних закладів по всій Україні широко застосовують методики та технології В. Сухомлинського у своїй роботі. Можемо назвати цілі регіони, де педагоги-дошкільники працюють за ідеями вченого, наприклад Херсонщина, Полтавщина, Миколаївщина [10].

Серед інших окремо виділимо і відзначимо таку постать у дошкіллі, як Тетяна Петрівна Тоцька, яка впродовж багатьох років системно використовує художню спадщину Сухомлинського у

духовно-моральному вихованні дошкільників і широко оприлюднює свої напрацювання в інформаційному просторі – через окремі видання, у методичній і рекомендаційній літературі [11]. Вона завідує закладом дошкільної освіти «Ялинка» у м. Бровари Київської області, що носить ім'я Василя Сухомлинського, а також очолює Всеукраїнський центр по розповсюдженню і впровадженню ідей В.О. Сухомлинського серед дошкільних навчальних закладів (з 2015 р.), діяльність яких популяризує художню спадщину педагога, а також показує шляхи творчого розвитку його ідей.

Майже водночас із дошкільням художня спадщина Сухомлинського прийшла й до школярів, зокрема у початкову школу, разом з реформуванням початкової освіти, появою нових стандартів, створенням нових програм, наповненням цієї ланки освіти новим змістом. Художні мініатюри, написані педагогом, містяться у всіх підручниках для читання, підготовлених різними авторами й авторськими колективами, їх загальна кількість перевищує 40 найменувань. І не лише для загальноосвітніх навчальних закладів, а й для шкіл інтенсивної педагогічної корекції, шкіл для дітей зі зниженим слухом тощо. Найбільше зверталася і звертається до художньої спадщини Сухомлинського Олександра Яківна Савченко, яка у всіх підручниках, автором і упорядником яких вона виступає, поміщує його оповідання та казки, додаючи до них відповідний дидактичний і методичний супровід [12].

Художні мініатюри Сухомлинського використовуються не лише на уроках читання, а й у навчанні рідної мови та позаурочний час [13].

Сьогодні Інтернет наповнений прикладами проведення уроків у початковій школі за оповіданнями та казками Сухомлинського і цей факт красномовно свідчить про зацікавленість педагогів у творчому підході до їх проведення. Цікавим та перспективним є такий напрям у шкільній педагогіці, як синтез різних освітньо-виховних прийомів при ознайомленні з оповіданнями та казками Сухомлинського: діти не лише читають і переказують запропоновані тексти, а й творчо переробляють їх, пишуть власні казки, музикують, малюють, грають у

міні-виставах, що відповідає цілісному і всебічному підходу до розвитку дитини.

Серед напрямів поширення в інформаційному просторі України художнього доробку Сухомлинського також відзначено бібліотеки як, власне, головних зберігачів і популяризаторів напрацьованих педагогів та вихователів. Вони теж проводять власну роботу з художніми текстами, використовуючи книжки, тексти і свою методику роботи з ними, залучаючи до цього батьків, інших членів родин. Прикладом такої діяльності може слугувати робота бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу № 2 м. Бровари Київської області [14].

Ось такий побіжний огляд наявності художніх мініатюр Василя Сухомлинського в інформаційному просторі України. Не можна не сказати кілька слів про роль, яку в поширенні художніх творів видатного педагога відіграють і заклади вищої освіти, що готують майбутніх учителів. Майже весь цей збірник присвячений творчій роботі зі спадщиною педагога студентів і викладачів кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. Свідомо не будемо деталізувати аспекти цієї діяльності, оскільки на сторінках цього журналу це зроблять ті, хто безпосередньо бере участь у цих процесах. Як свідчить аналіз, художньо-образний світ, створений В. Сухомлинським для дітей, нині живе своїм повноцінним життям, має тенденцію до розвитку, поглиблення і поширення. І ці процеси мають стати надалі окремим предметом дослідження.

Література

1. Чередниченко Д.С. Великий педагог і великий письменник Василь Сухомлинський. Чиста криниця. Київ: Веселка. 1993. С. 5.
2. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Василь Сухомлинський ; уклад. Сухомлинська О.В. Х. : ВД «ШКОЛА», 2016. С. 19.
3. Дошкольное воспитание. 1969. № 4. С. 102–103; №6. С. 112–113; № 7. С.103–104.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 2012. 538 с.

5. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике. М. : Педагогика, 1990. 304 с.
6. Сухомлинська О.В. Про цю книгу [Передмова]. Я розповім вам казку... Філософія для дітей. Х. : ВД «ШКОЛА», 2016. С. 11.
7. Сухомлинська О.В. Художні мініатюри В.Сухомлинського в культурологічному вимірі. Київ: Рідна шк., 2007. № 1. С. 3.
8. Сухомлинська О.В. Художні мініатюри В.Сухомлинського в культурологічному вимірі. Київ: Рідна шк., 2007. № 1. С. 7.
9. Хоружа Л.Л. Етичні доміанти виховання особистості (за матеріалами «Хрестоматії з етики В.О. Сухомлинського»). Збірник наук. праць Херсон. держ. ун-ту. Херсон, 2009. Вип. 53. С. 57–61.
10. Сімон О.П. Василь Сухомлинський і дошкілля Полтавщини / автор-уклад. Сімон О.П. Полтава : ПОППО, 2008. 200 с.
11. Думати, мислити, дивуватись: працюємо за В. Сухомлинським: ранній вік / [упор. Вороніна Т.]. Київ : Шк. світ, 2008. 24 с.
12. Тоцька Т.П. Філософія для дітей та дорослих за літературними творами В.Сухомлинського. Київ: Шк. світ, 2010. 128 с.
13. Тоцька Т.П. Добре слово, або Як прищеплювати любов до рідної мови. Київ: Вихователь методист дошкільного закладу, 2018. № 2. С. 51–57.
14. Савченко О.Я. Читанка : підруч. для 2 кл. : у 2 ч. Київ, 2002; Читанка : підруч. для 3 кл. : у 2 ч. К., 2003; та ін.
15. Дидактичні матеріали до уроків рідної мови за творчою спадщиною В.О.Сухомлинського / упор. О.І. Месевря / Головне упр. освіти і науки Черкас. облдержадм., Черкас. обл. ін-ту післядиплом. освіти пед. працівників. Черкаси, 2010. 64 с.;
16. Проект «Сухомлинський – 100», що здійснюється Святошинським районним центром позашкільної освіти м. Києва. URL: [prs.kiev.ua>proect_suhomlinski_100](http://prs.kiev.ua/proect_suhomlinski_100).
17. Масоха Л.М., Кашеєв В.М. Роль шкільної бібліотеки в розвитку творчої особистості школярів на літературній спадщині В.О. Сухомлинського Бровари : Упр. освіти і науки Броварськ. міськ. ради, 2018. 67 с.